

С. В. Якімова

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
канд. юрид. наук, доц.,
доц. кафедри кримінального права і процесу

ТИПОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКИЙ ВЧИНЯЄ ВИКРАДЕННЯ У ПАСАЖИРІВ НА ОБ'ЄКТАХ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

© Якімова С. В., 2014

Досліджено методологічні аспекти типологізації особистості злочинця. Розроблено типологію особистості злочинця на залізничному транспорті за глибиною і стійкістю його антисуспільної корисливої спрямованості та характером взаємодії з пасажиром-жертвою викрадення. Наведено рекомендації щодо її подальшого практичного використання.

Ключові слова: тип, злочинець, антисуспільна спрямованість, викрадення, залізничний транспорт, пасажир, чуже майно, суспільна небезпечність.

С. В. Якімова

ТИПОЛОГИЯ ЛИЧНОСТИ ПРЕСТУПНИКА, КОТОРЫЙ СОВЕРШАЕТ КРАЖИ У ПАССАЖИРОВ НА ОБЪЕКТАХ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА

Исследуются методологические аспекты типологизации личности преступника. Разработана типология личности преступника на железнодорожном транспорте за глубиной и стойкостью его корыстной антиобщественной направленности и характером взаимодействия с пассажиром-жертвой кражи. Приведены аргументы в пользу дальнейшего ее практического использования.

Ключевые слова: тип, преступник, антиобщественная направленность, железнодорожный транспорт, пассажир, чужое имущество, общественная опасность.

S. V. Yakimova

TYPOLGY OFFENDER WHO COMMITS KIDNAPPING PASSENGERS ON RAILWAY TRANSPORT FACILITIES

In this paper the research methodological aspects of offender typologies. A typology of offender in rail transport in the depth and firmness of his selfish antisocial orientation and nature of the interaction with the passenger-victim of theft. The recommendations for further practical use.

Key words: type, criminal, antisocial orientation, kidnapping, railways, passenger, someone else's property, public danger.

Постановка проблеми. Пасажирські перевезення залізничним транспортом є важливою ланкою у забезпеченні економічних, соціальних та культурологічних зв'язків в Україні. Невід'ємною складовою європейських стандартів щодо організації пасажирських перевезень залізницею є особиста та майнова безпека споживачів транспортних послуг. На сучасному етапі вирішення цього важливого питання повинно відбуватися комплексно й, зокрема, з урахуванням кримінологічних аспектів, адже убезпечення пасажирів та їх майна від злочинних посягань

продовжує залишатися актуальною проблемою на залізницях України. На стаціонарних та пересувних об'єктах інфраструктури залізничного транспорту України найпоширенішими є викрадення [1, 34; с. 64–65]. Комплекс заходів протидії, які застосовуються співробітниками транспортної міліції у цьому напрямку, виявляється недостатньо результативним. Значною мірою це пов'язано з неналежною організацією запобігання кражам, коли відповідні заходи, зазвичай, застосовуються до уже реалізованих жертв викрадень на об'єктах пасажирського залізничного транспорту. З огляду на динамічність обстановки, яка складається на об'єктах пасажирського залізничного транспорту, істотно ускладнюється процес розшуку винних, повернення викраденого та відшкодування завданих матеріальних збитків. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба зміщення акцентів в організації запобігання викраденням та переорієнтування такої діяльності на припинення злочинної діяльності на більш ранніх стадіях її розвитку. Відтак розроблення типології злочинців, які вчиняють викрадення у пасажирів на об'єктах залізничного транспорту, дасть змогу одержати нову необхідну кримінологічну інформацію для своєчасного діагностування, недопущення реалізації злочинного наміру, а отже, знизити рівень викрадень у пасажирів залізничного транспорту й покращити якість надання транспортних послуг.

Мета дослідження – розробити типологію особистості злочинця, як інформаційної моделі, з огляду на можливість її подальшого практичного використання для удосконалення запобігання викраденням у пасажирів на об'єктах залізничного транспорту.

Стан дослідження. Теоретичні засади щодо таких важливих питань, як підстави соціальної типології злочинця, принципи, критерії, рівні типологізації, значення типології для протидії злочинності тощо, закладені у фундаментальних наукових працях Голіни В. В., Джужи О. М., Закалюка А. П., Зелінського А. Ф., Ігошева К. Е., Кудрявцева В. Н., Лихолоба В. Г., Міненка М. Г., Міньковського Г. М., Хенніга В., Ястребова В. Б. та інших вітчизняних і закордонних провідних учених.

Кримінологічний аналіз особистості злочинця на пасажирському залізничному транспорті відображено у наукових дослідженнях Аверінської С. А., Габєєва С. В., Гаврилишина В. В., Гетмана Н. І., Дадерко Л. Ф., Дубового І. П. Кутяєва В. М. Радченко О. В., Степаненко Ю. В., Фокіна О. Г., Юхно О. О. Результати цих та інших досліджень і публікацій містять важливі кримінологічні відомості як щодо злочинців на пасажирському транспорті загалом, так і щодо окремих їх категорій (неповнолітні, учасники організованих злочинних угруповань, професійні злочинці, корисливі злочинці, злочинці-гастролери та ін.). Окрім того, дуже актуальними і корисними для подальших наукових розвідок є відповідні віктимологічні відомості. До того ж у цих та багатьох інших наукових дослідженнях і публікаціях не приділено належної уваги спеціальним питанням типологізації осіб, які вчинили викрадення у пасажирів залізничного транспорту.

Виклад основних положень. Відправним методологічним принципом, який використовується для побудови типології особистості злочинця, який вчиняє викрадення у пасажирів на об'єктах залізничного транспорту, вважається твердження щодо можливості отримання правильного уявлення про типове лише шляхом його зіставленням з категоріями спільного, випадкового, необхідного та істотного [3, с. 6]. Поняття типу використовується для позначення найхарактернішого прояву чи будь-якого узагальнення. У філософії терміни “типове”, “тип” розглядаються як похідні від грецького слова “*typos*”, тобто найвірогідніше для конкретної системи об'єктивного світу, показове, найхарактерніший прояв чи узагальнення чогось [5, с. 40]. До того ж типове – це не будь-що загальне, спільне чи споріднене. Типовою можна вважати лише цілісну ситемоутворювальну характеристику, яка відображає особливу спільну якість. У кримінології диференціацію об'єктів за типовою ознакою називають типологізацією [3, с. 6]. Як зазначає Ігошев К. Е., у ході диференціації за типовою ознакою береться до уваги лише якісно однорідна сукупність, усі складові якої мають спільну закономірність розвитку [6, с. 55]. Відмінність між типовим та спільним пояснює те особливе, яке притаманне типологізації, на відміну від класифікації. Класифікація (групування) – це розподіл злочинців за будь-якою ознакою чи групою ознак [7 с. 116; 8, с. 31]. Як переконливо доводить А. І. Долгова, у межах класифікації (групування)

вивчається не особистість злочинця в комплексі її характеристик, а контингенти злочинців з метою виявлення статистичної поширеності серед них певної ознаки чи групи ознак (демографічних, соціально-економічних, стану особи на момент вчинення злочину (алкогольне, наркотичне сп'яніння, перебування у складі злочинної групи, наявність судимості). До того ж статистичний аналіз, у контексті класифікації злочинців, хоч і дозволяє з'ясувати певні статистичні залежності та закономірності, проте не дає відповіді на складніше питання щодо характеру зв'язку між різними ознаками. Типологія, на відміну від класифікації (групування), розробляється на підставі не будь-якої ознаки чи групи ознак, а лише тих ознак, які причинно пов'язані зі злочинною поведінкою (так звані “ознаки-причини”) [9, с. 354–355]. Попри це, в реальній дійсності не виключається можливість поєднання основоположних для типології ознак, так званих “ознак-причин” з “ознаками-проявами” [6, с. 353–355]. Уявлення щодо структури типового в сутності та явища відповідає уявленню про будь-який об'єкт реальної дійсності, який насамперед характеризується своєю сутністю, а вже опісля – явищем (проявами) і у підсумку – їх діалектичною взаємодією [2, с. 7]. Так, стосовно цього дослідження, учинення особою злочину, що полягає у викраденні у пасажирів на об'єктах залізничного транспорту, – це зразок так званої “ознаки-прояву”. Натомість систематичне вчинення викрадень у пасажирів на об'єктах залізничного транспорту з використанням у такій діяльності специфіки обстановки, пов'язаної з особливостями функціонування транспортної інфраструктури, ставлення до викраденого майна як основного чи єдиного джерела доходів тощо, необхідно вважати так званими “ознаками-причинами”, які вказують на сформованість типу особистості злочинця.

Групи елементів, які утворюються внаслідок типологізації, мають єдиний принцип внутрішнього зв'язку та відношень, спільну якість, завдяки чому утворюють особливу групу. Набір утворених у такий спосіб типів називається типологією і має якість системи. У діяльнісному аспекті, до ознак системності, крім вищезгадуваних та деяких інших, зараховують підпорядкованість діяльності певній цілі й алгоритмічність. Ціль діяльності – це майбутній бажаний результат. Цілі підпорядковані усі ступені діяльності, і, зокрема, пов'язаної з викраденням у пасажирів на об'єктах залізничного транспорту. Алгоритмічність полягає у тому, що усяка діяльність, зокрема злочинна, пов'язана з викраденням у пасажирів на об'єктах залізничного транспорту, складається з окремих корків, які здійснюються у певній послідовності й відповідно до певних правил [11, с. 9].

Тип особистості злочинця, на відміну від контингенту злочинців, постає як узагальнений образ, своєрідна модель зі спільними рисами. Тип особистої як своєрідний образ, узагальнення, дає змогу встановити відповідність конкретної особистості цій сукупності. Завдяки типології створюється своєрідна модель особистості.

Типологізація відбувається у випадках, якщо диференціація осіб, які вчинили злочини, проводиться за параметрами антисуспільної спрямованості та суспільної небезпечності. З'ясування відповідності конкретної особи цій моделі свідчить про її належність до цього типу особистості [11, с. 247]. Вищевикладені загальнотеоретичні положення повною мірою належать і до типологізації особистості злочинця, який вчиняє викрадення у пасажирів на об'єктах залізничного транспорту.

Спрямованість особистості являє собою узагальнений інтегративний показник, що дає змогу виявити її типові риси. Спрямованість особистості – є головним у типі [1, с. 10]. Особистість злочинця характеризується кримінальною антисуспільною спрямованістю, що зовні проявляється у вчиненні злочинів, а тому характеризується підвищеною суспільною небезпечністю [12, с. 82]. За змістовим наповненням антисуспільна спрямованість особистості злочинця, який вчиняє викрадення у пасажирів на об'єктах залізничного транспорту, можна зарахувати до корисливої чи корисливо-насильницької. За інтенсивністю антисуспільна спрямованість, зокрема кримінального типу, може бути пасивною, менш чи більш активною. За стійкістю, відповідно стійкою чи менш стійкою. У зв'язку з цим результативною видається подальша типологізація особистості злочинця, зокрема й того, що вчиняє викрадення на об'єктах залізничного транспорту, за внутрішніми характеристиками суспільної небезпечності особистості, до яких переважно зараховують характер і ступінь суспільної небезпечності. Характер суспільної небезпечності особистості проявляється у зв'язку зі змістом та значенням вчинених нею діянь [3, с. 15]. У теорії кримінального права під викраденням розуміється крадіжка, грабїж, розбій [13, с. 461]. Злочинці, які протиправно вилучають майно у пасажирів на об'єктах залізничного

транспорту, вдаються до різних способів вчинення викрадення: таємний, відкритий, із застосуванням насильства, зокрема, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого. До того ж у поїздах далекого прямування доволі поширеним є заволодіння майном пасажирів шляхом обману чи зловживання довірою. Особливістю викрадень у пасажирів на залізничному транспорті є використання специфіки функціонування транспортної інфраструктури, що певною мірою вирізняє досліджуваний тип особистості злочинця з-поміж інших типів викрадачів.

Ступінь суспільної небезпечності визначається її глибиною та стійкістю, що проявляється у виборі способу вчинення злочину, мотивах, системі злочинних дій, спрямованості учинених злочинів, а також ймовірності успішної реалізації злочинного наміру, зокрема й щодо заволодіння майном пасажирів. Так, за значного скупчення пасажирів на вокзалах і станціях є можливість тимчасового укриття на об'єктах пасажирського залізничного транспорту осіб, які готуються вчинити злочин, а також бродяг, осіб, яких розшукують правоохоронні органи. В обстановці безперервного та швидкого руху значних потоків пасажирів здійснення пасажирами численних операцій (купівля квитків, оформлення, здача і отримання багажу, посадка і висадка) у визначені терміни виникають численні відволікаючі чинники, що полегшують протиправне заволодіння майном пасажирів, сприяють швидкому і безперешкодному зникненню з місця вчиненого злочину. Своєю чергою, зосередження значної кількості споживачів транспортних послуг на порівняно невеликих територіях, якими є об'єкти пасажирського транспорту, спонукає до встановлення короткочасних випадкових довірчих стосунків з випадковими особами, що полегшує реалізацію злочинних намірів з використанням довіри. Особливості місця і часу, які характеризують діяльність пасажирського залізничного транспорту, можуть викликати як віктимні ситуації, так і психофізичні стани, що полегшують вчинення крадіжок у пасажирів. Так, зокрема, концентрація на порівняно компактних територіях (вокзали, станції, поїзди) на певний період часу порівняно значної кількості людей з різними морально-психологічними якостями, темпераментом, звичками, усталеними формами поведінки, зокрема в дорозі, певною мірою впливають на нервову систему, психіку окремих пасажирів, їх фізичне самопочуття (стомленість, роздратованість тощо). Динамічність обстановки (постійно змінний пасажиропотік, швидка зміна інформації про рух поїздів тощо), що супроводжується метушню, натовпом, може призводити до деякої особистої дезорганізації, проявів невинуватої довірливості, розсіяності, послаблення уваги, втрати пильності тощо. Своєю чергою, короткочасність перебування пасажирів на об'єктах транспорту зумовлює виникнення труднощів щодо встановлення кола підозрюваних, свідків, що зміцнює впевненість зловмисника у безкарності викрадень.

Ці обставини, пов'язані зі специфікою функціонування сфери пасажирських перевезень, хоч і є об'єктивними чинниками, проте, з іншого боку, певною мірою характеризують психологічні, соціальні та інші особливості особистості викрадача, пояснюють зміст злочинної діяльності, а тому мають істотне значення для подальшої типологізації особистості викрадача.

З огляду на вищенаведені методологічні засади, пропонуємо здійснити типологізацію осіб, які вчинили викрадення у пасажирів на об'єктах залізничного транспорту, за сукупністю критеріїв: 1) характером взаємодії винного з пасажиром-жертвою викрадення на об'єктах залізниці; 2) глибиною й стійкістю антисуспільної корисливої спрямованості. У зв'язку з цим типологія осіб, які вчинили викрадення у пасажирів на об'єктах залізничного транспорту, набуває такого вигляду:

1 – *професійний тип* – це, зазвичай, злочинець-гастролер, який вчиняє викрадення у поїздах, з використанням транспортної специфіки функціонування пересувних об'єктів залізниці, його корислива злочинна діяльність є ретельно спланована;

2 – *ситуативний тип* – це переважно особа без визначеного місця проживання, зазвичай, вчиняє злочини на стаціонарних об'єктах транспортної інфраструктури з метою задоволення елементарних побутових життєво зумовлених потреб (їжа, одяг, вживання алкоголю тощо);

3 – *випадково-ситуативний* – на вчинення злочину впливає провокуючо-безпечна поведінка пасажирів щодо збереженості своїх особистих речей на об'єктах транспортної інфраструктури. Спонукальним стимулом може стати спонтанне, ситуативне бажання заволодіти майном, яке залишене без нагляду, й так збагатитися, або одержати у володіння річ, яка є коштовною чи (та) бажаною для винного (престижні, вартісні речі чи речі, які легко збути (мобільні телефони, кредитні картки, золоті речі тощо)). На відміну від ситуативного – для цієї особи – ці речі не є життєво необхідними. Злочинець може

керуватися принципом “бере те, що погано лежить”. До представників цього типу можна зарахувати й працівників поїзних бригад, а часом й осіб, хворих на kleptomaniю.

Отже, за типологічними особливостями, особи, які вчиняють викрадення у пасажирів на об'єктах залізничного транспорту, доволі різні. Так, одні з них використовують умови, які склалися на об'єктах пасажирського залізничного транспорту, з тим, щоб непомітно вилучити майно у пасажирів; інші – викрадають для “потреб виживання”, оскільки є особами без визначеного місця проживання; треті – самі створюють умови для викрадення, використовуючи при цьому специфіку функціонування інфраструктури пасажирського залізничного транспорту. В останньому випадку – це найнебезпечніший, т. зв. “професійний тип” корисливого злочинця на залізничному транспорті. Це своєрідні майстри злочинного ремесла, які з року в рік, навіть після кількох тюремних “відсидок”, “відточують” свій “зłodийський почерк”. Це особлива усамітнена кримінальна каста у злочинному світі, т. зв. “шлепери”, “поїзні” зłodії. Їх методи “заробітку” кардинально відрізняються від “коронних” способів квартирних крадіг, що визначає потребу в їх подальшій типологізації. Так, залежно від особливостей використання специфіки функціонування об'єктів пасажирського залізничного транспорту у злочинній діяльності, пов'язаній з протиправним заволодінням майном пасажирів, пропонуємо розрізняти такі типи професійних корисливих злочинців на об'єктах пасажирського залізничного транспорту:

1) “*класичний*” – це так звані “карткові” шулери, які використовують спритність рук і знання людської психології та були відомі правоохоронним органам ще з радянських часів. Таким злочинцям азартні пасажирів добровільно віддавали усе своє майно. Проте для сучасних “класиків” карти є скоріше прикриттям злочинних намірів. До того ж, крім карт, аферисти уміють віртуозно залучати азартних пасажирів і до інших ігрових партій. Правила гри прості: хто переб'є ставку – той забере “банк”. Ставки невеликі й пасажирів не підозрюють про пастку. Метою такого сценарію є виявити, чи має пасажир гроші і де жертва їх зберігає.

Найчастіше знайомство з представниками цього типу злочинців відбувається під час перекурів у тамбурі вагона. Вони намагаються перелякати того, хто їм програв, погрожуючи розправою. У разі відмови платити борг, “вибивають” його силоміць або ж заходять в купе та доводять пасажирів до непритомного стану, застосовуючи психотропні, снодійні чи інші сильнодіючі речовини, після чого забирають гроші, закривають купе і залишають вагон;

2) “*оперативники*”. Їхня схема обдурювання порівняно нова: на вокзалі два доволі солідні чоловіки, одягнені у костюми, підходять до обраної жертви. Після представлення, ніби вони оперативні співробітники транспортної міліції, розповідають “історію” на зразок того, що шукають злочинців, оскільки щойно вкрадено велику суму грошей або ж є інформація, що пасажир перевозить наркотики. Відтак виникає службова необхідність перевірити у пасажирів гроші або ж сумку з речами. Зазвичай, законослухняний громадянин навіть не цікавиться їхніми службовими посвідченнями. Зокрема, якщо ж легенда стосується крадіжки грошей, то так звані “оперативники” обов'язково повідомлять, що гроші, буцімто, фальшиві і пасажир став жертвою афери. Після цього запропонують піти з ними “до контори”, щоб на спеціальному апараті перевірити, чи справжні це гроші, чи ні. Як наслідок, жертву довго “навантажують” різною інформацією, після чого хутко зникають з грошима;

3) “*білетери*” представляються або ж провідниками, які за п'ять–десять хвилин до відходу поїзда проходять вагоном, збираючи гроші за постільну білизну та квитки, які потім здають на вокзалі касирам-подільникам, або ж фальшивими квитковими касирами, котрі обіцяють дістати дефіцитні квитки через знайомого касира, проте зникають з грошима чи збувають підроблені білети;

4) так звані “*друзі*” є дуже добрими психологами. Ці злочинці швидко знайомляться і видають себе за земляка чи особу, яка начебто служила у тих самих військах чи навчалась у тому самому місті тощо. Представники цього типу діють не лише в поїздах, але й на вокзалах. Вони обирають для себе жертву серед тих, хто здається неуважним або таким, що не орієнтується у місті. Далі – справа техніки, щоб заслужити довіру і під приводом подивитись за речами – заволодівають багажем пасажирів.

Проте усі ці типи злочинців об'єднує те, що на психологічному рівні вони “відчувають” свою жертву та зроблять усе, аби викликати в неї довіру, та залежно від ситуації, в найдоцільніший спосіб заволодіти якомога більшими матеріальними цінностями. Ці професійні злочинці діють за

чітко відпрацьованою схемою, яка може включати змову з членами поїзних бригад, проникнення у вагон без білета, чи навпаки, попередньо придбати білет у вагон підвищеної комфортності. Через відсутність в ОБСТ єдиної інформаційно-аналітичної пошукової системи збору інформації щодо злочинців-гастролерів на залізничному транспорті не виявляється можливим точно визначитись з їх кількісними характеристиками, хоча, як свідчать вибіркові спостереження, злочинцями-гастролерами вчиняється третина з усіх “поїзних” крадіжок [1, с. 34].

Особливою кримінологічною ознакою корисливих професійних “поїзних” злочинців є алгоритмічність злочинних дій, що, зокрема, передбачає: поєднання швидкості з обережністю окремих підготовчих дій у специфічних умовах функціонування об’єктів пасажирського транспорту, використання акторських навиків у спілкуванні з пасажиром, що має стати жертвою викрадення, досконале володіння та уміле використання психологічних знань для наведення довірчих стосунків з пасажирами з метою подальшого викрадення їх особистого майна.

Висновки. Запропонована типологія особистості злочинця, розроблена за критеріями глибини та стійкості антисуспільної спрямованості, у поєднанні з характером взаємодії винного з пасажиром-жертвою викрадення, має важливе прогностичне значення. Розроблена у такий спосіб типологія, порівняно з іншими можливими критеріями типологізації, більшою мірою сприяє визначенню ймовірності вчинення злочинного заволодіння майном пасажира на залізничному транспорті, а отже, застосуванню запобіжних заходів на ранніх стадіях розвитку корисливої злочинної діяльності. Розвинена у цій роботі типологія професійних злочинців дає змогу виявити особливості їх корисливої злочинної діяльності на об’єктах пасажирського залізничного транспорту.

1. Гетман Н. И. Организация борьбы с преступлениями на пассажирском железнодорожном транспорте: практ. пособ. / Н. И. Гетман, Ю. В. Степаненко. – М.: Экзамен, 2003. – 128 с.
2. Якимова С. В. Кримінологічна характеристика та попередження корисливих злочинів на залізничному транспорті (за матеріалами підрозділів транспортної міліції): [монографія] / С. В. Якимова. – Львів: Львівський держаний університет внутрішніх справ, 2008. – 324 с.
3. Закалюк А. П. Проблемы социальной типологии личности правонарушителя и преступника / А. П. Закалюк // Проблемы изучения личности правонарушителя: сб. науч. труд. – 1984. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1984. – С. 5–23.
4. Адомавичюс Ш. Понятие криминалогической классификации преступлений / Ш. Адомавичюс // Вопросы уголовного права, криминологии и криминалистики: ученые записки. – 1983. – Т. XVIII. – С. 39–48.
5. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
6. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения: учеб. пособ. / К. Е. Игошев. – Горький: Изд-во ГВШ МВД СССР, 1974. – 168 с.
7. Кримінологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко, та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 558 с.
8. Старков О. В. Криминология: общая, особенная и специальная части: учеб. / О. В. Старков. – СПб.: Издательство “Юридический центр-Пресс”, 2012. – 1048 с.
9. Криминология: учеб. для вузов –2-е изд., перераб. и доп. / под общ. ред. А.И. Долговой. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2002. – 848 с.
10. Сорока К. О. Основы теории систем і системного аналізу: навч. посіб. / К. О. Сорока. – Х. : ХНАМГ, 2004 – 291 с.
11. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3-х кн. / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. – 2007. – 424 с.
12. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования: учеб. пособ. / В. Н. Кудрявцев. – М.: Издательская группа “ФОРУМ-ИНФРА-М”, 1998. – 216 с.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., перероб. та доп.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с.